

Marxovo naslijeđe u recentnoj kriminološkoj teoriji: od konfliktne ka radikalnoj kriminologiji

Sažetak

U radu se razmatra važnost i aktualnost Marxove misli u recentnoj kriminologiji kroz vezu konfliktne i marksističke (radikalne) kriminologije. Naglašeno je Marxovo poimanje kapitalizma kao sistem protivrječnosti kapitala i rada, svođenje svih snaga društva na kapital-robu, zaštitu privatnog vlasništva i stjecanje viška vrijednosti u vidu profita. Uzročnikom kriminaliteta se smatra upravo kapitalizam kao dominantna društveno-ekonomska

formacija modernog doba. Iz toga proizlazi da je društvo konfliktno i u tom smislu predstavljena je teorija konflikta sa izvedenicom ka teoriji radikalne kriminologije. Navedeni su osnovni fokusi interesa radikalne kriminologije i modernog doba u smislu nalijeđenih protivrječnosti modernog kapitalizma i njegovih socijalnih proizvoda poput bijede, rizika, kriminaliteta i praksi moći u tretiranju kriminaliteta.

Ključne riječi: teorija konflikta, teorija radikalne kriminologije, klase, kriminalitet, moć

Karl Marx (1818-1883) je jedan od najznačajnijih mislilaca 19. stoljeća koji ima utjecaja i na savremenu kriminologiju. No, prije nešto kažemo o tome, podsjećamo šta je to osnovno u analizi kapitala i prirode društvenih odnosa kapitalizma.

Marxova temeljna odredba o strukturi građanskog društva upućuje na to da je radna snaga – roba i na temelju toga se diferencira klasna struktura društva. Pozicija radnika je rezultat društvenih odnosa i predstavlja uslov proizvodnje roba. Građansko društvo se razvija u istorijskom procesu koji posredstvom klasne

borbe stvara pretpostavke i mogućnosti za besklasno društvo.

Društvo, dakle, nije harmonično ponuđeno subjektima društva, nego je otvoreno polje sukoba. Sukob se kod Marxa razumijeva kao glavni agens razvoja društva. On iz analize protivrječnosti robe, koja se sastoji u dvojakom karakteru rada izraženog u robi, zaključuje o odnosima između tih činilaca u svrhu proizvodnje viška vrijednosti. Dinamički odnos roba – kapital je osnovna poluga razvoja i formira strukturu tog svijeta, kao i protivrječja te strukture.

Prema Marxu, redukcija ljudske proizvodne snage u kapital-odnos je stalna protivrječnost koja se ima riješiti samo revolucijom. Iznad radnika se uzdiže moć društva i tržišta koji posredstvom kapitala ujedinjuju mnoštvo pojedinačnih radnika. Tek na tržištu se ostvaruje taj sistem koji je suprotstavljen radnicima, tj. na tržištu se ispostavlja da radnikov vlastiti proizvod vlada nad njim. Podjela rada koja se intenzivira u razvijenom kapitalizmu, radnika pretvara u dio mašine. Uslovi i odnosi proizvodnje uništavaju čitav svijet proizvodnih napora i sklonosti i instrumentalizira radnika u jednu jedinu svrhu – umnožavanja i rasta kapitala.

Budući da su na djelu procesi koji radniku trajno uskraćuju dignitet i totalitet bića, manifestacije ovih procesa su vidljive u profesionalizaciji uloga koje su dodijeljene subjektima društva. Između radnika i kapitaliste čitava je skala proizvodne srednje klase koja služi kao posrednik za očuvanje hijerarhijske strukture proizvodnje i reprodukcije kapitalističkih društvenih odnosa. Srednji sloj (tehničari, inženjeri) stavljen je u poziciju ostvarivanja i održavanja kontrole i komandovanja nad radnicima i posredno se sukob prenosi na one grupacije unutar organizacije rada. Tako podjela rada, koja direktno proizvodi srednji sloj kao faktor ovladavanja dijelovima proizvodnje, ujedno proizvodi, ali i reducira sukob na sukob ljudi koji se u suštini nalaze u istom najamnom položaju. S druge strane, usljed stalnog rasta proizvodnje raste i kvantitativno učešće srednjeg sloja u produkciji, te se i on postepeno proletarizuje (Vidaković, 1981).

Ovi uvidi u prirodu i strukturalnu dinamiku kapitalizma kvalifikuju Marxa i marksiste u teoretičare konflikta, a daljim razvojem u radikalne kriminologe.

Teorija konflikta vodi porijeklo od Marxovog proučavanja socijalne dinamike u smislu da je konflikt klasa stalna osobina društva. Takođe, dio teorije o konfliktima se duguje i G. Simmelu u smislu da konflikt može da bude autonoman i da ima pozitivne strane. Najvažnije uporište za razvoj teorije konflikta jest reakcija na funkcionalizam.

Konfliktne teorije razumijevaju socijalnu strukturu i institucije u stanju stalne dinamike. Bitna razlika između funkcionalista i teoretičara konflikta jeste razlika između reda i sukoba u društvu. Naime, funkcionalisti tvrde da svaki dio sistema (subsistem) doprinosi održavanju cjeline, a teoretičari konflikta suprotno, tj. svaki dio sistema je u konfliktu sa cjelinom. Pojedini dijelovi sistema doprinose dezintegraciji i promjeni u društvu. Za funkcionaliste društvo je moguće putem normi, vrijednosti i morala, a za teoretičare konflikta društvo je moguće zbog dominacije pojedinih članova društva koji imaju moć. Moć ima najveću važnost za održavanje društva.

Ralf Dahrendorf smatra da društvo ima istovremeno dva stanja: stanje konsenzusa i stanje konflikta (Jary & Jary, 1991). Shodno tome, treba se razvijati sociologija konsenzusa i sociologija konflikta, jedna će ispitivati mehanizme integracije, a druga mehanizme sukoba. Oba ova stanja su međusobni preduvjeti. Ne postoji mogućnost konflikta, ukoliko nema dodira između aktera, grupa ili entiteta. Konflikt je moguć tek nakon dodira, a integracija nakon konflikta jer rezultira u osnovi saradnjom.

Dalje, Dahrendorf smatra da se autoritet veže uz položaje, a oni nisu jednaki u društvu koje se sastoji od niza jedinica koje naziva imperativnim koordiniranim asocijacima (npr. pojedini je akter autoritet u svojoj profesiji, a običan je član nekog drugog udruženja, tj. u prvom slučaju on je u poziciji da kontrolira, a u drugoj poziciji on je kontroliran). Autoritet u okviru asocijacije je dihotoman, zbog čega je za očekivati samo dvije konfliktne grupe: grupa sa autoritetom i grupa bez autoriteta. Te grupe imaju različite interese koji su kontradiktorni u biti i usmjerenju.

Interes je ključna kategorija u teoriji konflikta. Oni koji su na vrhu žele zadržati *status quo*, a oni koji su podređeni nastoje promijeniti svoju situaciju. Zato je konflikt uvijek latentno prisutan i stoga je stalna osobina društva. To u krajnjoj liniji znači da je autoritet nesiguran. Reflektiranje o statusu povezano je načinom kako će se odigravati određene uloge i to je stalno

pod kontrolom. Doprinos konfliktu se dešava i onda kada su pojedinci prenaplašeno adaptirani na svoje uloge. Interesi ne moraju biti izraženi manifestno kroz konflikte, nego i kroz latentne interese.

Dahrendorf razlikuje quasigrupu, koja je agregat osoba s interesima uloga, a one predstavljaju osnovicu za interesne grupe, koja ima strukturu, oblik, organizaciju, program, ciljeve i članstvo. Iz ovih grupa proizilaze konfliktne grupe. Za nastanak konflikta, pored konfliktne uloge, potrebni su tehnički, politički, komunikacijski i drugi uslovi. Način na koji su ljudi integrirani u quasigrupu je također bitan: slučajni članovi ne mogu proizvesti konflikt, međutim ako je prijem planiran, tada grupe postaju interesne i sposobne za konflikt (Ritzer, 1997).

Bitan zadatak teorije konflikta jeste da uočava odnos konflikta i promjene, konflikta i *status quo*, jer u nekim aspektima funkcija konflikta jeste očuvanje *status quo*.

Jonathan Turner (1982) smatra konflikt procesom događanja koji vodi otvoreno nasilju različitog stepena između najmanje dvije strane. Postoji nekoliko faza koje vode do otvorenog konflikta. U ovoj teoriji emocije o konfliktu su intervenirajuća varijabla. To su:

- socijalni sistem je skup većeg broja međusobno povezanih jedinica;
- među tim jedinicama postoji nejednaka distribucija vrijednih i rijetkih resursa;
- jedinice socijalnog sistema koje nemaju odgovarajući udjel u resursima započinju dovoditi u pitanje legitimitet sistema (kad su aspiracije aktera prema uspjehu blokirane);
- deprivirane grupe shvataju da je u njihovom interesu redistribucija resursa;
- oni koji su deprivirani počinju se emocionalno angažirati;
- dolazi do neorganiziranih, periodičnih izbijanja frustracija;
- oni koji su uključeni u konflikt postaju ga svjesni, sve su više emocionalno angažirani;
- dolazi do organiziranog uključivanja u konfliktnu grupu koja je deprivirana;

- na kraju, između podređenih i nadređenih izbija konflikt različitog nivoa nasilja. Nivo nasilja zavisi od sposobnosti grupa u konfliktu da definiraju interese. Takođe, nivo nasilja zavisi i od stepena do kojeg sistem raspolaže mehanizmima upravljanja i kontrole konflikta (Turner, 1982).

Socijalni konflikti imaju svoju funkcionalnu stranu, u smislu da mogu dovesti do izvjesnog stupnja ravnoteže u društvu. U tom pogledu najpoznatiji su radovi Lewisa Cosera (1956) i Josepha Himesa. Njihova je ideja da pretjerana kontrola, kao i odsustvo kontrole, mogu imati iste dezorganizacijske posljedice. To stanje može proizvesti klimu konflikta. Coser je smatrao da konflikt može poslužiti bržem povezivanju neintegrisanih grupa. Integrativno jezgro je potencijal koji nosi konflikt. Ta činjenica je često zloupotrebljena u politici i medijima, kada se neka grupa proglasi neprijateljem ili izvorom opasnosti (npr. stranci). Konflikt jedne grupe sa drugom može dovesti do niza saveza i koalicija sa drugim grupama (npr. sindikat metalske industrije može dati podršku rudarskom sindikatu). Konflikt potpomaže deizolaciju pasivnih pojedinaca, a ima i komunikacijsku razinu. Konfliktna grupa u sukobu stječe uvid o svojoj snazi i utvrđuje položaj i granice konflikta, mapira ga u kontekstu socijalnog okvira u kom se odigrava. Joseph Himes (1980) smatra da konflikti nužno ne vode nasilju, nego mogu voditi i mirovnim konfliktima (npr. Gandhi, Martin L. King). Oni imaju strukturalnu, komunikacijsku, solidarnosnu i identifikacijsku funkciju. Strukturalni konflikt može izmijeniti raspored moći i dovesti do restrukturacije moći između sukobljenih strana. Komunikacijska funkcija konflikta se ogleda u većoj socijalnoj vidljivosti aktera, povećava se nivo informisanosti i to dovodi do uvećanja konfliktne grupe i njene efikasnosti. Identitetska funkcija konflikta se ogleda u činjenici da akteri tek u konfliktu saznaju ko su i šta su i na temelju sličnih iskustava mnoštva nepovezanih aktera može se stvoriti grupni identitet (Coser, 2001).

Randall Collins (1975) smatra da je konflikt najvažniji proces u društvu i pristupa mu sa individualističkih pozicija. Njegov pristup je

etnometodologijski i fenomenolški. Za većinu teoretičara socijalna struktura je entitet koji vrši pritisak na individuu. Collins društvene strukture smatra neodvojivim od individua koji ih povratno konstituiraju i reafirmiraju kroz svakodnevnu praksu. Za njega je socijalna struktura interaktivni proces, a ne entitet prisile. Osim toga, akter iznova kreira socijalnu organizaciju. Akteri u interaktivnim odnosima su sebični i usmjereni na sebe i zbog toga su stalno u situaciji latentnog konflikta. Oni su toliko mogući da mogu u svakom trenutku da izbiju. Akteri nastoje uvećati svoj „subjektivni položaj“, a to ovisi od resursa koje pojedinac ima ili od aktera s kojim interaktira. Akteri žive u subjektivnim svjetovima koje su sami stvorili i konstruirali, ali u interaktivnim iskustvima različiti akteri mogu imati moć da utječu na iskustvo drugih ili da ga kontroliraju. Važna je činjenica da akteri pokušavaju kontrolirati one koji im se suprotstavljaju. Rezultat je konflikt. Na osnovu prethodnog, Collins je razvio pet principa konfliktne analize socijalne strukture:

- konfliktna teorija mora biti u vezi sa realnošću, dio te realnosti jeste da akteri nisu potpuno racionalni, emocionalno su ranjivi u naporima da nađu zadovoljstvo;
- analiza konfliktne teorije se mora kretati u kategorijama materijalnih aspekata, a kriterij varijabla su resursi koje pojedini akteri imaju. Oni koji imaju resurse mogu modificirati materijalne uvjete interakcije, a drugi su prinuđeni na prilagodbu na date okolnosti;
- grupe koje vladaju resursima eksploatisat će one koji ih nemaju;
- konfliktna teorija mora proučavati interese, resurse, moć, ali isto tako vjerovanja i ideale. Oni koji imaju resurse organiziraju ideale i vrijednosti za one koji nemaju resurse;
- konflikti se moraju proučavati empirijski, sa stanovišta komparativne perspektive.

Da bi se konflikt razumio, mora se razumjeti individualni oblik ponašanja u vezi iskustva davanja i primanja naređenja. Neko ko više daje naređenja biće skloniji formalizmu, biće samouvjeren, ponosan i bliži je idealima for-

malne organizacije u čije ime izdaje naređenja. Individua koja više prima naređenja statična je, pasivna, udaljena od ciljeva formalne organizacije, emocionalno hladna prema instituciji, zaokupljena je izvanjskim nagradama i amoralna je u pogledu organizacije (Ritzer, 1997).

Mehanizam konflikta je njegova trajnost i doseg do uspostavljanja statusa pobjednika, unatoč tome što je konflikt, prema G. Simmelu, stalna osobina društva. Uz konflikt ide redovno dezintegrirana socijalna kontrola koja se personalizira.

Socijalna kontrola je dezintegrirana u slučaju dugih kriza koje u pravilu rađaju nove norme koje odgovaraju zahtjevima situacije. Tada se dešava, u novoj društvenoj situaciji, i standardizacija konflikta.

U zavisnosti od razorne snage i nivoa konflikta ovisiće i socijalna promocija cilja konflikta.

Konflikt je teško definisati zato što se događa u različitim datostima. Kako god, kroz različite datosti suština konflikta je neslaganje, kontradikcija ili nesuglasje. Konflikt je određen kao bilo koja situacija u kojoj su neusklađeni ciljevi, saznanja ili emocija unutar ili između individua ili grupa, što vodi suprotnosti ili dezinterakcijama. Ova definicija prepoznaje tri osnovna tipa konflikta:

- Ciljni konflikt, koji se dešava kad željeni konflikt definitivno ima za posljedicu pojavu neusaglašenosti.
- Saznajni konflikt koji se dešava kad individue postaju svjesne da su njihove ideje ili mišljenja nekonzistentni.
- Emocionalni konflikt, koji se dešava kod osjećanja ili emocija koje su nesuglasne (Hellriegel & Slocum, 1979).

Problem u određenju konflikta je tendencija izjednačavanja konflikta i takmičenja. Konflikt nije sinonim s takmičenjem. Takmičenje uključuje akciju jedne ličnosti ka postizanju ciljeva koji mogu rezultirati nepostizanjem cilja druge osobe. Kod njih je mala interakcija ili međuzavisnost. Naravno, takmičenje može proizvesti konflikt, ali svi konflikti ne uključuju takmičenje. Drugim riječima, takmičarsko društvo (*compe-*

titive society) nije konfliktno društvo, ali stvara potencijal za konflikt i takmičenje predstavlja strategijski odgovor na mogućnost konflikta.

Vrijednost konflikta je značajna u organizacionim datostima i nema nužno negativni oblik. Često, rješenje konflikta vodi konstruktivnom razrješenju problema.

Potreba za razrješenjem konflikta može voditi traženju načina za promjenu uobičajenih načina događanja stvari. Tako, rješenje konfliktnih procesa može stimulirati pozitivne promjene u društvu.

Bilo šta, što razbija strukturu grupe ili društva, poput konflikta i dezorganizacije, rezultira kriminalitetom kojem je olakšana ekspresija u situaciji:

- promjene vrijednosne skale koja određuje grupne ciljeve i raspored njihove socijalne pozicije;
- pojave bilo kojeg faktora koji ometa jasnost i konzistentnost normativnih propisa i očekivanja,
- pojave društvenih snaga koje ometaju djelovanje sankcija,
- pojave snaga koje su ohrabrene anticipacijom ponašanja u dezorganizovanim prostorima.

Društvo, kao impersonalna matrica, može apsorbirati većinu konflikata i zahvaljujući svojoj kompleksnosti u stanju ih je dovesti do kompromisnih regulacija i stanja.

No, Marxovo razumijevanje društva i konflikta je radikalnije i od velike je važnosti za razumijevanje savremenih tendencija u društvenoj praksi koja razvojem proizvodnih snaga i odnosa postaje sve kompleksnija – unatoč nastojanju kapitala da supstancu društva kapitalizuje i reducira u svrhe oplodnje kapitala. Usljed kompleksnosti društva povećali su se i neproizvodni troškovi cjeline kapitalističkog procesa, a prije svega troškovi nužni za održavanje ravnoteže društvenog sistema koji, na tragu Marxa, ne može u potpunosti ispuniti ni zadovoljiti ni društvo ni pojedinca. Pojedinaac u društvenom funkcionisanju se uglavnom veže za ulogu i reduciran je na ulogu koja mu je dodijeljena.

Profesionalizacija uloga i statusa funkcionalnih dijelova društva dovodi do analogije društvo = organizacijski ciljevi. S druge strane nefunkcionalni dijelovi društva takođe stvaraju troškove, osobito u području socijalne patologije, u koje spada i kriminal a unutar njega i institucionalno tretirani kriminalci koji se nalaze na izdržavanju kazne. Za Marxa kriminal je društvena pojava koja kao bolest nagrizava društveni organizam. Kriminalitet je određen i podređen djelovanju opštih zakona društvenog kretanja. Stanje građanskog društva je izraz konflikta i konfliktnih procesa, dubokih otuđenja i pritiska koji pogađaju veliki broj grupa i naročito radničku klasu. Ukupnost sukoba dobija svoj manifestacioni oblik i na području socijalne patologije i kriminaliteta. Kriminalitet je za Marxa refleks stanja društva, prvenstveno otuđenosti čovjeka od rezultata vlastitog rada i od samoga sebe – te možemo konstatovati da stanje kriminaliteta pouzdano govori o stanju društva. Kriminal predstavlja „jedan od hiljadu i jednog simptoma sveopšte društvene borbe, koja je uvijek spremna na nove manifestacije”. Marx podvlači da kriminalitet proizilazi iz vlasničkih odnosa i klasne organizacije društva. Privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, koje je temelj građanskog društva, stvara kriminalitet koji se kao pojava, nalazi u skupu nuspojava takvog društva, kao što su nezaposlenost, prostitucija, siromaštvo, a koje su vezane za stvaranje kako kriminalnih navika tako i kriminalne orijentacije. Tako se stvara negativna društvenost koja dobija svoj manifestacioni oblik u socijalnoj patologiji.

U *Položaju radničke klase u Engleskoj* Engels opisuje kontekst koji navodi ljude na ispoljavanje raznih oblika socijalne patologije. Bijedni uslovi života djeluju krajnje negativno na socijalnu ekspresiju pripadnika obespravljene klase. S druge strane, i u vladajućoj klasi javljaju se kriminalitet i forme socijalne patologije. Zato Marx insistira na tumačenju kriminaliteta u okviru osnovnog karaktera društva u cjelini. Kapitalističko društvo koje povećava bogatstvo, a ne smanjuje siromaštvo, i u kome „kriminalitet raste brže čak od broja stanovništva” govori da je presudan faktor za nastanak krimi-

naliteta opšti materijalni uslov i status većine obespravljenih, odnosno eksploatisane klase. Eksploatacija je u suštini kriminal u odnosu na cijelo društvo, to je „pljačka i zločin pod zaštitom zakona”. Marx je osuđivao kapitalističko društvo zbog svireposti, a naročito u vezi primjene smrtne kazne u cilju zaštite vladajućeg interesa, nazivajući ga „žalosnim” kada ne zna za bolja sredstva samozaštite i kada nije u stanju da ukine smrtnu kaznu.

Marksistička optika u poimanju kriminaliteta ispostavila se kao plodno tlo za pojavu nove, kritičke ili radikalne kriminologije.

Osnovno uporište predstavnika nove kriminologije je Marxov stav da su, osim korjenite promjene savremenog društva, svi pokušaji oporavljanja društva uzaludni. Naime, sve reforme u oblasti socijalne patologije zapravo tretiraju posljedicu a ne sam uzrok i stoga se borba protiv kriminala mora usmjeriti na uslove koji zapravo rađaju i razvijaju kriminalnu aktivnost. U prvom redu to su društveno-materijalni uslovi za život kao „skrivena snaga” svih društvenih pojava i procesa, kao i institucija koja služe tom sistemu.

Kritička kriminologija, na tragu Marxa, dokazuje da je odnos između moći i kriminalnog ponašanja vrlo blizak. Moć pripada onima koji su vlasnici proizvodnih snaga, a nadgradnja posreduje odnos između moćnih i nemoćnih.

U sferi nadgradnje dati su svi dominirajući oblici društvene kontrole, zakona, tretiranja i definiranja devijantnog i stoga kažnjivog ponašanja (Chambliss, 1974). Nadgradnja, odnosno, kao njen vrhovni institucionalni oblik – država, izražava interese vladajuće klase tako što kontroliše one nemoćne i eksploatisane. Zakoni nisu doneseni na temelju vrjednosnog konsenzusa, već na temelju interesa vladajuće klase.

William Chambliss u nizu radova dokazuje ovu tvrdnju, koristeći kao dokaze aktualne zakone npr. za vrijeme kolonijalne vladavine Britanaca u Istočnoj Africi. Naime, plantažama je bilo potrebno obilje jeftine radne snage i da bi prisilili masu domorodaca na rad obavezali su ih da plaćaju porez koji se mogao platiti samo iz zarade stečene radom na plantažama; drugi primjer je, recimo, zakon o skitnji u srednjo-

vjekovnoj Engleskoj koji je zabranjivao pružanje pomoći prosjacima u obliku novca i hrane. Istovremeno, svaka nezaposlena osoba je imala obavezu da radi ukoliko ga neko zaposli. Ovaj zakon je bio odgovor na kugu (*Black Death*) koja je znatno smanjila broj radno sposobnih ljudi. Ispostavilo se da je ovaj zakon moćno sredstvo kontrole kretanja radne snage koje osigurava stabilan dotok jeftine radne snage, te je kao takav i ostao u upotrebi.

Zakoni općenito pretjerano štite vlasništvo, što i nije čudo, jer se kapitalizam u svom razvoju temelji na privatnom vlasništvu. Zakon je instrumentaliziran čak i kada štiti deklarativno pravo svih. M. Haralambos i R. Heald (Haralambos & Heald, 1989) navode studiju James Grahama o Zakonu o kontroli i sprečavanju zloupotrebe droge. Droga amfetamin je stimulans koji koriste ilegalni i subkulturni krugovi i on im je dostupan ilegalnim putem. Međutim, 90% amfetamina je proizvod velikih korporacija i zbog pritiska tih korporacija na političare, svi pokušaji kontrole prodaje amfetamina su propali. Slično i Jock Young dokazuje u vezi zakona koji zabranjuju upotrebu i prodaju marihuane, s tim što je provedba zakona bila u ovom slučaju konkretnija i to zbog toga što marihuanu upotrebljavaju grupacije koje su kritične prema sistemu i legalitetu tog sistema i u masovnijem obliku mogli bi biti prijatnija kapitalizmu jer odbacuju etiku rada, uspjeha i materijalizma. Dakle, teoretičari radikalne kriminologije utvrđuju da iako zakoni predviđaju slobode i prava svih, prije svega su rezultat klasne borbe – bez obzira što je kapitalizmu potreban zdrav i stabilan potrošač kao uslov opstanka sistema.

Marksistička, nova, kritička odnosno radikalna kriminologija usmjerena je i na analizu strukture kršenja zakona i strukture uhvaćenih prekršitelja. Prema njima, kriminal je svojstven kapitalizmu, ali je primjena zakona selektivna. To znači da će u pravilu uvijek biti veći broj prestupa iz radničke klase nego iz vladajuće. Frank Pearce (1976) dokazuje da i velike korporacije učestvuju u kriminalu (u literaturi poznat pod sintagmom *Crimes of the Powerful*, u ranijoj kriminologiji Edwin H. Sutherland je koristio sintagmu *White Collar Crime*), na taj način što

čine poslovne prevare ogromnih razmjera. U poređenju s tim prevarama kriminal radničke klase je faktički zanemarljiv. Finansijski zločin je prije svega zločin vladajuće strukture. Pearce navodi kako zakon protiv monopola, koji treba da spriječi monopole i da održava konkurenciju, zapravo i ne funkcioniše, a kad bi funkcionisao cijene bi pale i pojedine monopolne kompanije bi izgubile stečenu finansijsku i društvenu moć, čime bi se istovremeno omogućila i konkurencija. Ukratko, velike korporacije često su primjer organiziranog kriminala i zločina u Americi.

Ipak pojedine korporacije izlaze na sud, ali u vrlo malom broju. Procesi u tim slučajevima služe ne toliko za uvođenje reda i zakona u poslovanju, koliko za održanje mita prema kom je zakon jednak za sve i da su korporacijski zločini ipak minimalni. Pearce tvrdi da je stav vladajuće klase prema organizovanom zločinu ili instrumentalan, tj. „gleda se kroz prste” kada ga sama vladajuća klasa organizuje i provodi, ili ignorantski i represivno-potiskujući, kada se vladajućoj klasi čini nepotrebnim i suvišnim rizikom.

S druge strane, William J. Chambliss smatra da je organizovani zločin integralni funkcionalni element vladajuće klase, kako bi se ona uopće mogla održavati i vladati. Njegovo istraživanje se temelji na zločinima u Seattleu, Washington, u periodu od 1962–1970. godine, kad je dokazao kako se gangsterski sindikat sastojao zapravo od vodećih poslovnih i političkih ljudi, a policijska aktivnost je uglavnom bila usmjerena na siromašne četvrti, pri čemu je kriterij za hapšenje bila moć u obliku novca. Na osnovu ovog istraživanja Chambliss je zaključio:

- rukovodioci organizovanog zločina u Americi su zapravo ekonomske i političke elite;
- vladajuća klasa kao cjelina izvlači korist od zločina, jer se novac stečen ilegalnim načinima koristi za legalne poslovne operacije;
- korupcija (uključenost u zločin) eksponenata vlasti bitna je za funkcionisanje organizovanog zločina;
- zločini koji su korisni interesima vladajuće klase neće biti kažnjeni, a oni koji su nekorisni će biti kažnjeni.

Budući da je kapitalističko društvo isključivo kompeticijsko društvo, sa nizom hijerarhija, konkurentsko i masovno, prirodno je očekivati da se zločin javlja kao posljedica tih osnovnih socijalnih komponenti. Pohlepa, sebičnost i nedostižnost ciljeva čine da je zločin prisutan unutar svih struktura društva. Stoga priroda zločina ovisi od klasne pozicije i motivacije da se zločin poćini. Svi se služe onim što imaju da bi to upotrijebili za stjecanje dobiti. Drugim riječima, da se poslužio kategorijama ekonomske vrijednosti, s obzirom na klasni položaj, zločin se sastoji u aktivnosti da se na jedan koncentriran način i skraćenim putem dobije više nego što se uložilo u klasno predodređenu poziciju. Samo zato je nižim klasama, u fenomenologiji kriminaliteta, svojstven primitivniji oblik izvršenja zločina nego višim klasama, i to prevashodno zbog ograničenih sredstava, znanja i instrumenata koja im njihov klasni položaj omogućuje. Sukladno tome, policiji će u aktu traganja i otkrivanja zločina biti lakše otkriti primitivnije oblike kriminala – što će za posljedicu imati većinu pripadnika nižih klasa koji su kažnjeni za zločin.

Postoji također podudarnost između načina izvršenja zločina i klasnog položaja. Uzajamna povezanost kriminala i siromaštva ogleda se u ograničenju na zločin protiv imovine (preko 80%). Više ili vladajuće klase imaju, kada čine zločin, na raspolaganju informacije, sposobnost organizacije, pritisak na eksponentne vlasti, razne mehanizme i mogućnosti izbjegavanja krivičnog gonjenja. Interna klasno-statusna podjela se direktno odražava i na tip i vrstu zločina, koji je za vladajuću klasu primjeren, a najčešće se radi o finansijskom ili korporativnom zločinu. David Gordon (1976) za američke prilike tvrdi da „većina zločina u ovoj zemlji ima jednu jedinu važnu zajedničku crtu – oni predstavljaju racionalan odgovor na konkurentsku narav i nejednakost života u kapitalističkim društvima“.

Sa stanovišta teoretičara marksističke orijentacije nejednakost primjene zakona s obzirom na klasnu poziciju ima u klasnim društvima više funkcija:

- povremeno kažnjavanje zločina vladajuće klase podržava mit da zakon djeluje u korist društva

kao cjeline i da država predstavlja javni interes, ali da je zločin vladajuće klase minoran,

- često kažnjavanje pripadnika niže klase se vrši kao kazna za pojedinca koji je promašen i neprilagođen na norme i pravac osude se kreće ka pojedincu, a ne prema institucijama, odnosno, zločin je problem pojedinca, a ne institucija – iz čega izlazi da radnička klasa figurira kao izvor zločina,
- zatvaranje i kažnjavanje pripadnika podređene klase neutralizira i ograničava opoziciju sistemu,
- definicija kriminalca kao neprilagođenog subjekta odgovara postupku da ih se drži u zatvoru, tj. najneugodniji rezultati kapitalizma izolirani su u zatvoru, jer bi transformacija njihovih ličnih problema u javne probleme cijeli sistem dovela u pitanje,
- dramatičnim suđenjem i procesnim postupcima odvraća se pozornost pripadnika radničke klase sa njihove eksploatacije i na taj način se usmjerava frustracija ka pripadnicima unutar vlastite klase i oslobađa potencijal agresivnosti koja bi bila usmjerena na vladajuću klasu,
- selektivna primjena zakona razara samu radničku klasu, sa rezultatom da pripadnici iste klase vide neprijatelja unutar vlastite klase,
- selektivna primjena zakona nije tu da smanji zločin nego je usmjerena na upravljanje i manipulisanje zločinom, a uspijeva tako što omogućuje suradnju s najzločinačkim skupinama; na taj način primjena zakona proizvodi još više zločina.

Uticaj Marxa na misao savremenog doba je bitan i evidentan, a posebno su frekventne ideje o kriminalitetu koje figuriraju kao podsticajne i važne. Radikalno-marksistički teoretičari nastoje (Jugović, 2013):

- da demistifikuju društvene nepravde izražene kroz „principe pravne jednakosti“;
- da ukažu na uloge državnih institucija u procesima kriminalizacije i žigosanja pojedinaca;
- da zastupaju politiku djelimične dekriminalizacije;
- da zagovaraju politiku manje restriktivnog pribjegavanja krivičnom zakonu;
- da predlažu mjere radikalne neintervencije

„nemiješanja“ u odnosu na određene devijante i određene devijacije;

- da preusmjere pažnju na javnosti i krivičnog pravosuđa samo sa nemoćnih i marginalnih ka moćnima;
- da ukažu na slabosti prevencije kriminala i devijacija i protivvrječne ulogedržavnih službi u društvenom reagovanju, npr. na povećanje represivno-polijskog aparata u modernim društvima;
- da se bave pitanjima i problemima redistribucije ljudskih i socijalnih prava, manjinama, uslova izvršenja kazni ili čiječenja ovisnika;
- da polažu nepravednost kaznene politike i prakse, npr. odmjeravanje najstrožih krivičnih sankcija u odnosu na klasu, rodnu, rasnu ili etničku pripadnost.

U navedenim teorijskim fokusima interesa, kao osnovna teorijska pojmovna mreža prepoznaju se: siromaštvo, kapitalisti, discipliniranje, državna prinuda, eksploatacija (ekonomska, radna, politička), nadeksploatacija, ideologija kapitalizma, globalna nejednakost, imperijalizam, historija (krivičnog prava, krivičnog zakonodavstva, pravosuđa, zatvora, sankcija), kapital, kapitalizam kao sistem i kao odnos, klasa, klasna borba, konflikt, kriminalizacija, menadžemnt rizika, moć, moral (buržoaski, proleterski), nejednakost, normalnost, ludilo, otuđenje, proizvodni odnosi, politička ekonomija kriminala, politička akcija, socijalna revolucija, socijalna kontrola, klasna svijest itd.

Kapitalizam, kao „golo barbarstvo“ (F. Pearce) očigledno proizvodi kriminal i instrumentalizira ga u ideološke svrhe kako bi legalizirao sistem koji mu je potreban. Na taj način kapitalizam je legalni oblik kriminala, a kriminal je ilegalni oblik kapitalizma. To je osnova koja ovoj teorijskoj orijentaciji osigurava, u skladu s prethodnim naznakama, i modernost i snagu argumentacije.

Bibliografija

- Chambliss, J. W. (1974). The state, the law, and the definition of behavior as criminal or delinquent. In D. Glaser & S. Adams (Eds.), *Handbook of Criminology* Chicago: Rand McNally.
- Collins, R. (1975). *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science*. New York: Academic Press.
- Coser, L., & (2001). Funkcije društvenog konflikta. In L. Coser & L. Coser (Eds.), *Socijalni konflikti*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu Fakultet kriminalističkih nauka.
- Gordon D.M. (1976). Class and the economics of crime in Chambliss, W.J. & Mankoff, M., *Whose Law?, What Order?* Wiley: New York
- Haralambos, M., & Heald, R. (1989). *Uvod u sociologiju*. (pp. 423-432). Zagreb: Globus, Posebna izdanja.
- Haralambos, M., & Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. (pp. 231-246). Zagreb: Golden Marketing.
- Hellriegel, D., & Slocum, W. J. (1979). *Organisational behavior*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Company.
- Himes, J. S. (1980). *Conflict and Conflict Management*. Athens: The University of Georgia Press.
- Jary, D., & Jary, J. (1991). *Conflict theory*. In *The HarperCollins Dictionary of Sociology*. New York: Harper Perennial.
- Jugović, A. (2013). *Teorija društvene devijantnosti*. Beograd: Partenon.
- Marx, K., & Engels, F. (1949). *Izabrana djela*. Zagreb: Kultura.
- Pearce, F. (1976). *Crime of Powerful*. London: Pluto Press
- Ritzer, G. (1997). *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Turner, J. (1982). *The Structure of Sociological Theory*. (4 ed.). Homewood : Dorsey Press.
- Vidaković, Z. (1981). *Marx i savremeni svet*. Beograd: Naučna biblioteka.
- Vito, F. G., Maahs, R. J., & Holmes, M. R. (2007). *Criminology: Theory, research, and policy*. (second ed.). Sudbury: Jones and Bartlett Publishers

Alisabri Šabani

Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies,
University of Sarajevo, Sarajevo

Marx's Heritage in the Recent Criminological Theory: From the Conflict to the Radical Criminology

Summary:

The paper deals with the importance and relevance of Marx's thoughts in recent criminology through the connection of conflict and marxist (radical) criminology.

Marx's understanding of capitalism was emphasized as a system of contradictions of capital and labor, reducing all of society's strengths on capital goods, protecting private property and gaining value in the form of profits.

The cause of criminality is considered capitalism as the dominant socio-economic

formation of the modern age. It follows that the society is conflicting in that sense and the theory of conflict with the theory of radical criminology is presented.

The basic focus of the interest of radical criminology and the modern era is outlined in the sense of the contradictions of modern capitalism and its social products such as misery, risk, criminality, and the praxis of power in treatment of crime.

Keywords: The theory of conflict, the theory of radical criminology, class, criminality, power
